

**DEN ANTIREFORMISTISKE BEVE-
GELSE I NORGE PÅ 30 - TALLET**

Af Einhart Lorenz

Utgangspunkt for den ikke-reformistiske arbeiderbevegelse i Norge er noe forskjellig fra de øvrige skandinaviske landene.¹ Som kjent var Det norske Arbeiderparti (DNA) i 1919 blitt medlem av Den kommunistiske Internasjonale² og hadde i slutten av 1919 brutt de institusjonaliserte kontaktene med de sosialdemokratiske partiene i Norden. Da Arbeiderpartiet i november 1923 gikk ut av Internasjonalen, betydde det ikke i første omgang noen tilbakevending til sosialdemokratiet. Partiet betraktet seg fortsatt som et kommunistisk parti med sterke sympatier for Internasjonalen - bare med den forskjell at DNA mente å stå til venstre for »nykommunistene« i Norges Kommunistiske Parti (NKP). Landsmøtet i 1923 slo derfor også uttrykkelig fast at partiet fortsatt sto på kommunismens grunn.

Denne perioden varte imidlertid ikke lenge. Etter forslag fra DNAs nye ungdomsorganisasjon, Venstre kommunistisk Ungdomsfylking, innledet partiet i 1924 et samarbeid med informasjonsbyrået av de uavhengige sosialistiske partier som Steinberg ledet i Berlin. Sammen med det tysk USPD, de italienske maksimalistene og en rekke småpartier var DNA representert på stiftelsesmøtet av Angelica Balanaoffs internasjonale byrå av uavhengige sosialistiske partier.³ Dette samarbeid varte, med et avbrudd etter samlingen med sosialdemokratene i 1927, til midten av 1930-åra. Først på landsmøtet i 1936 var de øvrige nordiske sosialdemokratiske partierne igjen representert, og så seint som i 1938 ble partiet medlem i Den sosialistiske arbeiderinternasjonale.

Men om en antok at sammenslutningen med sosialdemokratene i 1927 ville åpne veien for en tilbakevending til sosialdemokratiet, så slo denne antakelsen feil. Landsmøtet i 1930 førte til en midlertidig radikalisering av DNA. Riktignok skjedde det en omprioritering av målsettingene og en demping av programmets verbal-revolusjonære karakter i forhold til 1925-programmet, men sammenliknet med samlingskongressen i 1927 ble programmet radikalisert. Arbeiderpartiet betegnet seg som et marxistisk parti som ville bygge »på de erfaringer som er vunnet gjennom kamper i alle land«. Det ville videre i »den overgangsperiode som den avgjørende maktkamp pågår«, bruke »hele arbeiderklassens organiserte makt for å bryte ned borgerklassens motstand og muliggjøre oppbygging av et sosialistisk samfund«. Partiet ville heller ikke bare administrere den borgerlige stat og landsmøtet erklærte derfor om regjeringsspørsmålet at en ikke var interessert i å danne en regjering som var avhengig av »visse borgerlige grupper«. Partiet skulle derfor ikke gå inn i en regjering »uten at man har sikkerhet for at det er mulig å føre en selvstendig politikk og gjennomføre viktige fremstøt i sosialistisk retning«.⁴

Først etter valgnederlaget høsten 1930, fascismens oppmarsj og lanseringen av kriseprogrammene vendte partiet seg bort fra sine sentristiske synspunkter og vendte, først ideologisk, deretter også organisatorisk, tilbake til det sosialdemokratiske leir. Odd-Bjørn Fure hevder derfor at Arbeiderpartiets radikale fase varte til 1933 og at partiet fram til 1933 framstår som et sentristisk parti.⁵ Det er viktig å være klar over dette faktum for å forstå bakgrunnen for ikke-reformistiske organisasjoners og partiers aksjonsmuligheter.

Mens Landsorganisasjons Sekretariat helt fra de første forsøkene på å vende tilbake til den faglige Amsterdam-Internasjonalen, fra classesamarbeid og borgfredspolitikk, sto for en entydig reformistisk suksess, var Arbeiderpartiet med sin sentristiske ideologi og praksis langt vanskeligere å bekjempe. I sitt språk og sin atferd virket DNA som et radikalt parti. Partier og organisasjoner til venstre for DNA hadde vanskelig for å vinne gehør. Dette gjaldt både for Norges Kommunistiske Parti, gruppen Mot Dag og opposisjonelle lokalavdelinger innen DNA som f.eks. lokalavdelingene i Rjukan og Stavanger.

Norges Kommunistiske Parti hadde i slutten av 1927, altså før Kominterns 9. plennumsmøte, innledet en ultra-venstre-fase. ⁶Aksepteringen av sosialfascisme-teorien og Strasburgertesene førte i slutten av 1920-åra og begynnelsen av 1930-åra til et massivt

tilbakeslag for partiet. Som ytre tegn på dette kan det nevnes en meget sterk redusert innflytelse innen fagbevegelsen, valgnerlaget i 1930, vansker med partiets aviser, sterk fluktuasjon blant medlemmene og en tilbakegang av medlemstallet. Verken Kominterns inngrep, selvkritikk, lederskiftene eller utrenskninger forandret på situasjonen: ⁷»Kring 1934 var NKP isolert til ei lita sekt.«⁸

Mens Arbeiderpartiets politikk i mellomkrigsåra har vært gjenstand for en bred behandling under forskjellige aspekter og med forskjellig utgangspunkt (Zachariassen, Dahl, Furre, Lorenz) - noe som har sin naturlige forklaring i det faktum at Arbeiderpartiet på 1930-tallet ble landets dominerende politiske parti, så har NKPs politikk lenge vært ubelyst. NKPs egne offisielle partihistorie⁹ var i denne henseende uten spesiell interesse. Den ga informasjon om den generelle politiske utviklingen mellom 1918 og 1940, men den inneholdt få opplysninger om NKP, var uten belegg og henvisninger og forsøkte heller ikke å analysere partiets politikk eller Kominterns kritikk av partiet. Jubileumsskriftet *50 år i kamp*¹⁰ som ble gitt ut i anledning partijubileet i 1973, kaster heller ikke nytt lys over partiets historie i 1930-åra. Vestrefasen forbigås med taushet. Det samme gjelder for partiets organisatoriske og ideologiske svakheter. Den behandler ikke partiets »abstrakt-sekteriske politikk«¹¹, ei heller oppropet om enhetsfront ovenfra i 1933¹², Kominterns kritikk av feilene eller den manglende evnen til å akseptere den nye frontpolitikken i 1934¹³35.¹³ I stedet får en vite en god del om Menstad-slaget og - dessverre altfor lite - om NKPs innsats for det frie Spania.¹⁴ I det hele får en bekreftet Titlestads karakteristikk av partiet som sekt.

Blant hovedfagsstudentene har interessen for NKP vært stigende, og en kan i denne sammenheng bl.a. nevne oppgavene til Jan Bjarne Bøe, Torgrim Titlestad og Torstein Haldorsen. Sammendrag¹⁵ utdrag av disse oppgavene er blitt publisert i forskjellige tidskrifter.¹⁵

Hovedvekten i Bøes arbeid ligger på NKPs ideologiske og praktisk politiske forhold til fascismen i perioden 1932 til 1939. Et sentralt punkt er her forsøkene på å skape en proletær enhetsfront. Dette arbeidet falt i tre faser, en innledende fase med NKPs første appell til DNA om fellesopptreden på anti-krigs-dagen i 1935, og et klart uttrykt ønske om en samling ovenfra i november 1935. I den midterste fasen faller partiets samlingsforhandlinger med DNA. Denne fasen varte i halvannet år, fra NKPs 5. landsmøte i april 1936 til DNAs landsstyremøte i begynnelsen av januar 1938, og den kan deles i to perioder, nemlig forberedelsene og forhandlingene som begynte i juli 1937. Under forhandlingene sa NKP seg villig til også å bli med i det forenede parti, selv om det ble medlem i den sosialdemokratiske internasjonale. Forhandlingene førte ikke fram, og grunnene til det var mange. NKPs tolkning var at DNA hadde gjort en høyredreining og sto under innflytelse fra borgerskapet, danske, svenske og norske sosialdemokrater og ytroskister. Bøe framhever som de sannsynlige årsakene til bruddet spørsmålet om de internasjonale forbindelser, partienes ulike partistruktur og den lille framgangen i forhandlingene. Siste fasen varte fra forhandlingenes brudd til begynnelsen av annen verdenskrig, og den var preget av en relativ velvilje overfor DNA, men også av et sterkt ønske om å styrke NKP.

Mens de fleste historikere ser NKP som en sekt på 1930-tallet, forsøker Torstein Haldorsen å avlive tre myter - nemlig for det første at partiet hadde liten innflytelse på de politiske kampene, for det andre at partiet var i kontinuerlig tilbakegang fordi det var et revolusjonært parti, og for det tredje at partiet ble ledet fra Moskva, og at det derfor må bedømmes ut fra Kominterns og Sovjetunionens politikk og ikke ut fra norske forhold. Med utgangspunkt i NKPs innsats i de faglige kampene (Menstadslaget, kampen mot classesamarbeid og kampen mot kneblingslovene) søker Haldorsen å vise at NKP sto sterkt innen fagbevegelsen, selv om det ikke lyktes å bryte DNAs hegemoni. Det samme gjelder for NKPs kamp mot fascismen og for det frie Spania, og han tar Tranmæls kraftsats »...den kreftskade som er representert ved kommunistenes

uansvarlige resolusjoner» og liknende utsagn som tegn på at enhetsfrontpolitikken hadde sitt grunnlag i den norske arbeiderklassens erfaringer, og at den må forstås ut fra indre norske forhold.

Sammen med Gilbergs undersøkelse om den norske arbeiderbevegelse og Komintern og Titlestads bok om Peder Furubotn gir særlig Bøes hovedoppgave et viktig bidrag til en forståelse av NKP på 1930-tallet. Men også Haldorsens arbeid bidrar til økt innsikt i NKP - selv om den andre myten han imøtegår virker noe oppkonstruert.

Når en behandler de ikke-reformistiske bevegelser i Norge i 1930-åra, er det også viktig å trekke det fram som en kan kalle arbeiderbevegelsens alternative organisasjoner. Disse har dessverre i altfor liten grad vakt historikernes interesser.¹⁶ Dette gjelder organisasjoner for sosialistiske intellektuelle, Arbeiderforfatternes Forening, tidsskrifter som «Kamp og kultur» og bladet «Arbeidermagasinet», men også foreninger for arbeidsløse, og forsøkene på å ta ulike media som film, teater og kunst inn i agitasjonen for arbeiderbevegelsen. Sist, men ikke minst bør nevnes arbeideridrettsbevegelsen, som etter Sovjetunionen var den største arbeideridrettsbevegelse en har hatt. Alle disse ulike aktivitetene var opprinnelig blitt dannet for å bryte ned borgerskapets hegemoni på ulike felter. Med arbeiderpartiets overgang til parlamentarismen i 1933, dets overtakelse av statens administrasjon gjennom Nygaardsvolds regjering i 1935 og dets integrasjon i den borgerlig stat forsvant disse utgangspunktene og de forskjellige kulturelle særorganisasjonene ble et ledd i DNAs politikk. Hvordan dette skjedde innen kulturpolitikken, har en gruppe yngre forskere påvist i en lengre artikkel basert på deres arbeid ved Nordisk Sommeruniversitet.¹⁷ Arbeideridrettens funksjonvandel er i forskjellige sammenhenger blitt belyst.¹⁸

Opposisjonelle og anti-reformistiske strømninger innen Landsorganisasjonen og Arbeiderpartiet har til nå vakt liten interesse. Den revolusjonære fagopposisjon som ble stiftet høsten 1929 etter kommunistisk initiativ, er bare blitt behandlet i de større oversiktsverkene, opposisjonsgruppen fra Stavanger Arbeiderparti som sto under ledelse av Eyvin Dahl og som framla alternative marxistiske prinsippprogrammer DNAs landsmøter i 1936 og 1939 har heller ikke funnet den interessen de fortjener. Den revolusjonære opposisjonen innen Norsk Skog og Landarbeiderforbund som gjorde seg sterkt gjeldende i begynnelsen av 1930-åra, er blitt behandlet i en rekke hovedoppgaver og jord- og skogbrukskonfliktene i begynnelsen av 1930-tallet.¹⁹ Inntil nylig har det stort sett manglet publikasjonsmuligheter for nye forskningsresultater om arbeiderbevegelsens historie. Et slikt organ er nå skapt med et nytt Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie.

Noter

1. Denne avgrensning er først blitt foretatt av Edvard Bull i den klassiske oversiktsartikkel *Die Entwicklung der Arbeiterbewegung in den drei skandinavischen Ländern 1914-1920*, i: Grünbergs »Archi für die Geschichte der Arbeiterbewegung und des Sozialismus, 1922. Artikkelene foreligger også på norsk (*Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920* (Kristiania 1922) og i et nytt opptryk i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* (1-1976)) Bulls avgrensning er senere blitt utvidet av bl.a. Jens Arup Seip, *Fra embetsmannsstat til ettpartistat og andre essays* (Oslo 1963), s. 20. Edvard Bull d.y., *Norsk Fagbevegelse* (Oslo 1968), s. 90. Et overblikk over ulike syn på den norske arbeiderbevegelsens særstilling gir Odd-Bjørn Fure i *Synspunkter og historieteoretiske tendenser i forskningen om den norske arbeiderklasse og -bevegelse i den radikale fase 1918-1933*, i: *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* (1-1976), s. 32 f.
2. Hvorvidt partiet dermed ble et revolusjonært parti, er omstridt. Mens Hans Fredrik Dahl (i *Norge mellom krigene* (Oslo 1971), s.51) og Inger Bjørnhaug (i AKP (m-l)s teoretiske

tidsskrift *Røde Fane* (6-1973), s.6) betegner DNA som et revolusjonært parti, har Berge Furre (i *Norsk historie 1905-1940* (Oslo 1971), s. 156), Einhart Lorenz (i *Arbeiderbevegelsens historie 1789-1930* (Oslo 1972, s. 153 og *Zur Geschichte der norwegischen Arbeiterbewegung*, i: *Archiv für Sozialgeschichte XII*, s. 580), Fritz Petrick (i *Nur Anschluss der Norwegischen Arbeiterpartei an die III. Internationale*, i: *Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung* 4-1975, s. 695f.) og Torolf Elster (i *Die ideologische Entwicklung des demokratischen Sozialismus in Norwegen*, i: J. Braunthal (Hg.), *Sozialistische Weltstimmen* (Berlin und Hannover 1958), s. 185 f.) poiterer begrensningen i DNAs radikalisme. Cf. også G.D.H. Cole, *Communism and Social Democracy 1914-1931*, Part II (London, New York 1958), s. 524 ff., som betegner de norske sosialister som revolusjonære i den forstand at de ikke ville styrte kapitalismen trinnsvis via parlamentarismen men gjennom masseaksjoner, men at de aldri tenkte på en væpnet revolusjon.

Til kritikken av særlig Fures log Lorenz' synspunkter, jfr. Fure, op.cit., s. 34 F.

3. DNAs forhold til de øvrige partiene mellom de to internasjonale er utførlig blitt behandlet i Eigil Ertresvaags utrykte hovedoppgave *Mellom Moskva og London. Det norske arbeiderparti og de internasjonale forbindelser 1923-1927* (Bergen 1972).
4. Landsmøteprotokoll 1930, s. 124.
5. Fure, op.cit., s. 53. Også Petrik, op.cit., s. 696, understreker de sentristiske trekk hos DNA-ledelsen som trådte åpent fram da Kominterns muligheter for kompromisser med DNA-ledelsen var uttømt.
6. Jfr. Trond Gilberg, *The Soviet Communist Party and Scandinavian Communism: The Norwegian Case* (Oslo-Bergen-Tromsø 1973), s. 68 »The victory of the Hansen faction within the central party apparatus manifested itself as a skarp leftist turn in NKP polician in the fall of 1927. (...) The skarp leftist turn in the NKP came several months before the ECCI dramatically swung left at the sixth Comintern congress in early 1928.« Gilbergs bok er forøvrig preget av en overvurdering av Hansens betydning og en tilsvarende undervurdering av Furubotn. Den kaster heller ikke nytt lys over vesentlige faser i NKPs historie som f.eks. samarbeidet med gruppa Mot Dag, partiets innsats mot fascismen eller samlingsforhandlingene med DNA.
7. Gilberg, op.cit., kap. 3 jfr. også Den politiske situasjon og N.K.P.s viktigste oppgaver. Resolusjoner vedtatt av N.K.P.s landsmøte 24.-27. mars 1932 (Trondheim (1932)), s. 11.
8. Torgrim Titlestad, *Peder Furubotn 1890-1938* (Oslo 1975), s. 187.
9. Just Lippe (red.), *Norges Kommunistiske partis historie, bd. I* (Oslo 1963). Dette bindet fører fram til den andre verdenskrigens utbrudd. Bind 2 foreligger fortsatt ikke.
10. *50 år i kamp. Norges Kommunistiske Parti 1923-1973*. Oslo 1973. I denne sammenheng er det også verd å nevne at det i forbindelse med partiets 50-års-dag utkom to andre »jubileumsskrifter«, nemlig *kontrast* 43 (8¹³1973): NKP - 50 år, og av AKP-tidsskriftet *Røde Fane* (6-1973): NKP 50 år. Ta opp den tråden NKP slapp!
11. Slik var Kominterns karakteristikk av NKPs politikk, s.st., s. 12.
12. Arbeideren, 14.3.1933.
13. Gilberg, op.cit., s. 82 f.
14. De norske frivilles innsats i Spania er blitt beskrevet av Yugvar Ustvedt i *Arbeidere under våpen* (Oslo 1975). Ystvedts bok er ikke noe forsøk på å behandle emnet med et vitenskapelig utgangspunkt, og så vidt jeg kan se er heller ikke hans behandling av borgerkrigen basert på den grunnleggende litteratur (Boure¹³Temime har han åpenbart ikke kjennskap til), men boka er et ærlig forsøk på å trekke denne formen for internasjonal antifascistisk engasjement fram igjen. Det hører med til historien at det var NKP som sto for den aktive innsatsen, mens Arbeiderpartiet begrenset seg til humanitær hjelp og fulgte ellers opp ikke-innblandingspolitikken og falt slik demokratiet i Spania i ryggen.
15. Jan Bjarne Bøe, *Norges Kommunistiske Parti 1932-1939. En studie i partiets ideologiske og praktisk-politiske reaksjon på fascismen*. Utrykt hovedoppgave, (Bergen 1972); Torgrim Titlestad, *NKP mellom nasjonale og internasjonale stramdrag 1939-41*. Utrykt hovedoppgave (Bergen 1972); Torstein Haldorsen, *Norges Kommunistiske Parti 1936-1938. Om NKPs rolle og innflytelse i norsk arbeiderbevegelse i folkefrontens periode*. Utrykt hovedoppgave (Bergen 1972) skal gis ut på Oktober Forlag. Sammen drag av Boes og Titlestads oppgaver er trykt i *kontrast* 43, et sammen drag av Haldorsens oppgave i *Røde Fane* (6-1973).

16. Verken Dahl, op.cit., eller Furre, op.cit., behandler disse organisasjonene. Et generelt overblikk gir Einhart Lorenz, *Arbeiderbevegelsens historie 1930-1973* (Oslo 1974), s. 33 ff.)
 17. Torkild Alsвик, Svein Einersen, Irene Iversen, Torodd Karlsten, Trygve Nergaard, *Porletær kultur i Norge i 1930-åra*, i: *poetik* 23 (3-1975), s. 106 ff. Jfr. også Irene Iversens etterord til *Noveller fra Arbeidermagasinet* (Oslo 1974), s. 177.
 18. Lorenz, op.cit., s. 37; kontrast 34 (4-1972) og Kåre Kristoffersen, *Frihet, sunnhet, kapital* (Oslo 1974), s. 34 ff.
 19. Om skog- og jordbrukskonfliktene er flere hovedoppgaver i arbeid. Jorunn J. Engens hovedoppgave *Austmarka-konfliktene. Skogsarbeidernes kamp om organisasjonsretten på Austmarka, vinteren 1927-28* foreligger. *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* har et hefte i arbeid som tar opp nettopp disse konfliktene og spenningene mellom de ulike fraksjoner.
- Det unyanserte bilde som Gunnar Ousland har tegnet i *Fagorganisasjonen i Norge*, bd. 2 (Oslo 1949), s. 546 ff., hvor opposisjonen framstilles som et resultat av Strassburgertesene og hvor det derfor heller ikke gjøres noen forskjell mellom den kommunistiske opposisjonsgruppa og opposisjonen rundt Kiste¹³Mot Dag, skulle dermed blitt avlivet, men det spres ikke desto mindre nå i et nytt opplag. (Oslo 1974).